

CZIGÁNY GYÖRGY

Nemes Nagy Ágnes közelében

Az *Újhold regénye* címen szervezett találkozót a Magyar Televízió 1989 szeptemberében egy szentendrei pincegalériában. Az egykori *Újhold* folyóirat alapítói közül jelen lehetett még Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs és Mándy Iván, s velük emlegettük a többieket: Szabó Magdát, Végh Györgyöt, Major Ottót, Pilinszky Jánost, Vidor Miklóst és Rába Györgyöt. Az 1946-ban induló (hét számot megért) folyóiratnak ők voltak a megtervezői és első szerzői. Negyven év remekműveket is érlelő hallgatása után feltámadt az egykori *Újhold*: a hagyományait és leginkább az erkölcsi tartásukat őrző, de újat kezdeményező évkönyvek formájában. E sorozat fontossága attól nőtt meg, hogy írói „megszenvedett, de kimagasló műveikkel a félbe maradtat kirajzolták, imagináriusan megépítették a házat, az otthont, amely megillette volna őket növekedésük idején, ha a történelem kevésbé mostoha” – írta Lengyel Balázs. Évente két vastkos és szép könyv jelent meg a régi, még élő „újholdasok” és az őket követő nemzedékek, a kor legjobbjainak verseivel, prózájával, valamint a szépirodalomhoz társuló tanulmányokkal, vizszapillantással és dokumentumokkal. A szerkesztőket, köztük Nemes Nagy Ágnest az a függetlenségét óvó, félretekintés nélküli, minőségi szempont vezette, amelynek célja volt, hogy az értékek egységét dokumentálhassák csoporttörökvések, érdekek, világnézetek és országhatárok által széttagolt irodalmi életünkben.

A sorozat első kötetének élén Kálnoky László talán utolsó verse áll: halála előtt néhány héttel juttatta el az *Újhold-Évkönyv* szerkesztőihez. A költeményt Mándy-novella követi, Szentkuthy Miklós prózája és új költemények sora, Weöres Sándor, Csorba Győző, Orbán Ottó, Takács Zsuzsa, Bertók László és Kalász Márton tollából. Sokak közt szerepelhettem magam is három verssel. Hogyan lettem az újholdasok kései szerzője, s hogyan az emlékest televíziós kommentátora? Mindez a Magyar Rádió egykor oly mozgalmas menedékhelyén, az üvegfalú Pagodában kezdődött, ahol Mándy Iván rossz szovjet hangjátékok átdolgozását végezte az ifjúsági osztály számára, miközben hosszan beszélgettünk Rilkéről és Ottlik Gézáról, az ő „mozi-füzetéről” és egy óbudai, egykori némafilmeket a helyszínen alámuzsikáló mozizongoristáról meg a fájdalmas-szomorú zenéket játszó fúvószenekarokról, veszteségekről, régi időkről. Egy-két évvel később Mándy Ivánnal és Nemes Nagy Ágnessel már műsorom volt Győrben egy műemlék patikában, majd Zebegényben is, Szőnyi István kertjében és műtermében. És Pasaréten, a Bartók-ház eleven emlékei közt. Azután a Zichy-kastély ódon folyosóján társultam Rónay Györgyre emlékezvén Ágnes, Ottlik, Mándy és Lator László kvartettjéhez. Ágnes diáklányos hevületben megcsukló hangjára emlékszem, ahogy egy-egy váratlan és elképesztő Ottlik-mondat közepén felcsattant a „Csakhogy!”, „Csakhogy, angyalom!” S felizzott az egymást annyira kedvelő, becsülő barátok heves vitája.

A már említetteken kívül a szentendrei est meghívottja volt Domokos Mátyás, Mészöly Miklós, Poszler György, Esterházy Péter, Nádas Péter, Balassa Péter, Göncz Árpád, Ferencz Győző és Márton László. Képfelvételről idéztük meg Pilinszky Jánost, Weöres Sándort és Ottlik Gézát, színművész által Babits Mihályt.

Sok halottja volt a régi *Újhold* folyóiratnak már 1989-ben is (Szentkuthy Miklós, Bibó István, Schöpflin Aladár; Márai Sándor; Jékely Zoltán, Rónay György). Ám a

televízióműsor a korszerű technika segítségével lehetővé tette, hogy ne csupán szellemi értelemben legyenek velünk műveik által, hanem testi létezésük képeivel is megjelenjenek előttünk. Weöres Sándor, akivel a hetvenedik születésnapja alkalmával látogattunk éppen ide, Szentendrére, a Barcsay-házba, ahol vele és Károlyi Amyval beszélgettem Picassóról és Sztravinszkijről, majd elmentünk a Pap-szigetre, ahol Weöres Sándor tutajon állva elmondta gyönyörű búcsúzó versét, amely így kezdődik: „*Mind elmegyünk.*”

Nemes Nagy Ágnes az emlékező, hosszú beszélgetés vége előtt vette át ismét a szót: „Poszler György megemlítette, hogy ő sem volt között a régi újhaldasoknak (bár eléggé abszurd szóösszetételnek hangzik ez, hogy régi *Újhald* meg új *Újhald*). Azt hiszem, vannak jó néhányan és szóhoz is jutottak, akik ilyen közöttes helyzetekben voltak. Megemlíteném a mi munkatársunkat, költőtársunkat, Czigány Györgyöt.”

Ezután Mándy Iván hozzám fordulva mondta el emlékei egyik kis epizódját: „Valamit szóba hoznék éppen veled kapcsolatban. Ez most ugrott be. Én eléggé pesszimista alkat vagyok, hiszen már óriási optimizmus az is, ha az ember egyáltalán leül a cetlijére és ír. De a sötétség szivárgását mindig érzem. Nagyon tartósan érzem, ez bizony átnyúlt a hatvanas évekbe nagyon erősen, s még tovább is. Egy kisregényem után körülbelül három évre kimondatlanul szilenciumra kerültem. Ez már a hatvanas évek elején volt. Aztán a rádióban ugyan elkezdtem dolgozni, az irodalmi osztályon azonban soha. Egy novellám mégis elhangzott, ne haragudj, Gyuri, ezt most mégis el kell, hogy mondjam, a dolog vidámnak látszik, de nem vidám. Soha novellám nem hangzott el az irodalmi

osztályon. Már itt-ott megjelentem, s könyveim is megjelentek 1956 után. És akkor Czigány György azt mondta: Iván, felolvasunk tőled egy novellát. Czigány György azonban nem az irodalmi osztályon volt, hanem a zenei osztályon. És így történt, a *Kulikabátot* fel is olvasta Vass Éva, ha jól emlékszem, s én általában jól emlékszem, csakhogy zenét kellett alá adni, zenével jelentem meg, s csak így jutottam be novellával valahogy a rádió műsorába. S hogy milyen bűvópatakokon megy és hova fut tovább a sötétség, nem tudom. Figyelem, néha ki tudom tapintani, néha nem, nem hiszem, hogy örökre meg tudunk szabadulni tőle, de reménykedjünk. És ebben talán az Isten segíthet. Hát próbáljuk meg!”

Máskor, más helyszínen. Nemes Nagy Ágnes válaszában tömören megismételte bevezető kérdésemet. A dallam sorsa versben és zenében?! „Teljesen más a zene dallama és a vers zenéje – mondta Ágnes –, annak ellenére, hogy közös tőről fakadtak valamikor az ősidőkben. Be kell vallani, hogy a költészet zeneisége sokkal szűkebb körű, mint a muzsikáé. És az a nagy baja a költészetnek a zenével szemben, de akár a képzőművészettel szemben is, hogy másodlagos anyagból, a nyelv anyagából készít, formál valamiféle zenét, művészetet. Mert önmagában a hang, a pusztá hang, amiből a zene építkezik, az közömbös művészileg – ezzel szemben a szó nem az. A szónak értelme van, a szó értelméhez ragaszkodni kell, vagy épp el lehet vetni a szó értelmét – ahogy tetszik –, de megkerülni nem lehet. Éppen amiről beszélünk: a hang – ugye, nagyon szép szónak számít magyarul. Hang... Olyan zenei, olyan meleg. Ezzel szemben miért nem olyan szép szó az, hogy gang, ami éppúgy cseng. Vagy mennyire más a menny és a genny. Vagy ott van az, hogy lángoló és mángorló... Miért nem szeretjük annyira a mángorol igét, miért nem szerepel annyit a költészetben? Egyszerűen azért, mert igenis van a szavaknak értelmi sugallatuk. Fogalmiságuk, amit megkerülni nem lehet. Szerintem a vers zeneisége mindig megalkuvás a hangzás és az értelem között.”

Így kezdődött egy régi rádióműsorunk, melyben még Lakatos István költő volt a beszélgetőtársunk. „Átkaroltam a nyári hajnalt...” – emlegettük Rimbaud verssorát, mely gyönyörű Honegger-zenét inspirált, a *Pastoral d'été* szimfonikus darabot. És azt is, hogy Leonardo szépen játszott lanton, André Gide jól zongorázott és elemző tanulmányokat írt a Chopin-darabok előadási problémáiról, hogy E. T. A. Hoffmann és Nietzsche zenét is szerzett, Szomory Dezső orgonált, s Tolsztojnak fennmaradt néhány nem túl ügyes keringője. Bella István remekül zongorázott, játszottunk együtt a televízió valamelyik műsorában egy két zongorára írt Bach-tételt. De hogy Babits Mihály, a magyar költészet egyik legzeneibb nagymestere jellegzetesen botfüllű volt, a *Himnusz*t se tudta elénekelni?! A hegyi költő.

Persze, hogy kapásból idéztem Nemes Nagy Ágnes gyönyörű tanulmányának néhány szavát, félmondatát. Mert hiszen azt olvastuk nála, hogy a versolvasói érzék olyan, mint a kamarazeneire való hajlam, s hogy Babits *Mint különös hírmondó* című költeménye zenei szabadvers. Hogy dinamikáját inkább a hosszabb fűgás szerkezetek közvetítik. Ravasz, variációs technikát emleget, erős, hosszú ívekből álló „dallamokat”; parlando és arioso váltogatását. „Fekete országot álmodtam én...” Ebben a versben a szavak nem csak énekelnek vagy dobolnak. Nemes Nagy Ágnes modulációt, hangsúlyt, futamot, szüneteket emleget: Babits-féle zenei variációkat, harminchat sorban egyetlen szóhely negyvenöt változatát. És szembeszökő, fülbeszökő bravúrt említ. Mintha zenét elemezne, mintha zeneszerzőről írt volna tanulmányt.

Bizonyos, hogy a vers zenéje nem dísz, vonzó csillogás, hanem a költemény struktúrájához, lényegi sugallatához tartozik. Az emberiség legősibb megnyilvánulása az ének, amely rögtön olyan absztrakció, mint a versben lévő zene, mint maga a művészet. Épp Nemes Nagy Ágnes írja Babitsról azt is, hogy kései verseiben lemond a vers zsongítóan szép zenéjéről, nem érdeklik már a szép rímek, az izgatón nehéz ritmusok. Ezeknek a kopárabb, tudatosan zeneietlen költeményeknek is van rejtettebben mégis zenéjük.

Csak hogy valami újabb, józanabb, modernebb zene alakította őket. Gazdagodás ez vagy szegényedés? A romantika és a klasszikus fegyelem valamiféle árapálya?

„A gazdagság az – reagált kapásból Nemes Nagy Ágnes –, hogy európai kultúránk hajnalán már a görögök kitalálták a verstant. Ennek köszönhetjük, hogy századunkig a verstan: a ritmusnak, az ütemnek bizonyosfajta rendje uralkodott. Persze minden népnél a nyelvhez alkalmazkodva másképp és másképp. Tudjuk, más a ritmus, más a metrum. A költők mindig is furcsán viszonyultak a kötött vershez, a verstanhoz. Már Csokonai megmondta világosan, hogy a poézis nem a szótagoknak regulákra vételében áll, hanem a gondolkodásnak, a képzelődésnek, a tűznek természetében. No, ez az, ami olyan borzasztó nehéz. A tűz természetét összeegyeztetni a verstannal, amit én nagyon szeretek: óriási építményt látok benne, az emberi szellem nagyszerű teljesítményét. Háromezer éves. Igen ám, de ugyanakkor nyilvánvaló mindnyájunk számára: mert valaki jól tudja a verstant, s jól tud verselni, attól még nem költő. Tehát itt valami különös ellentmondás, valami fanyarság van. Melynek tanulságait a 20. századi költészet vonta le: egyszer csak félredobta ezt a gyönyörű, játékos és önkéntesen vállalt szabályrendszert – és jött a szabadvers, amely korunkat jellemzi. A zeneiség árapálya is innen van, mint bármely más verseszközé. És a változás, amely századunkban bekövetkezett, azt hiszem, abból fakadt, hogy a hagyományos verselés bizonyos fokig kiüresedett. Hát egy akadémikus csingilingi vagy egy üres reklámvers (kitűnő formai, ritmikai, zenei tulajdonságai ellenére) nem tartozik a költészet világába. Én hajlandó vagyok olyannak látni a 20. század művészetét (a sok lehetséges nézőpont egyikeként), amelyben épp azért dobták el a régi kötött, hagyományos formákat, hogy a vers, a költészet lényegéhez kerüljenek közelebb. Ahhoz a bizonyos poétai tűzhöz, a lényeghez, amelynek kicsit kopott és megunt ruhája volt a hagyományos verstan. Persze a szabadvers a kísérletek után bármikor lehet valamiféle visszatérés, neo-klasszicizmus... Mindenesetre a 20. századi versre jellemző, hogy szabadabb zenével él, s a diszharmóniát is önmagába szippantja.”